

Advies inzake het Wereldmuseum

Ethische Codecommissie voor Musea

15 september 2015

Inleiding

1. Het bestuur van de Museumvereniging heeft de Ethische Codecommissie voor Musea (hierna: de Commissie) bij brief van 24 april 2015 advies gevraagd inzake het Wereldmuseum te Rotterdam, mede naar aanleiding van het rapport van mevrouw Gitta Luiten (*Onderzoek Wereldmuseum Rotterdam*, april 2015; hierna: het rapport-Luiten), dat zij op verzoek van de Gemeente Rotterdam over het Wereldmuseum heeft geschreven.
2. De adviesaanvraag is door de Commissie besproken in haar vergadering van 6 mei 2015. Besloten is de aanvraag in te willigen en advies uit te brengen. De Commissie is van mening dat dit inderdaad een kwestie is die een advies rechtvaardigt.
3. Leden van de Commissie betrokken bij dit advies zijn: prof.mr. T.M. de Boer, mr. R.J.Q. Klomp (voorzitter), mw. P.W. Kruseman, mw. drs. L. Pelsers, drs. S.C.G.T. Scholten en drs. R.H.C. Vos.

Achtergrond adviesaanvraag, het rapport-Luiten

1. Luiten heeft onderzoek gedaan naar het functioneren van het Wereldmuseum. Zij heeft daarbij drie concrete schendingen van de Ethische Code voor Musea geconstateerd (hierna: de Code). Dit betreft de schijn van belangenverstrengeling blijkende uit het uitlenen van onderdelen van de collectie aan particulieren, onder wie verzamelaars, sponsors en leden van de directie, de afstotingsplannen en het kopen van een Boeddha en deze twee jaar later weer verkopen.
2. Luiten oordeelt dat er sprake is geweest van de schijn van belangenverstrengeling bestaand uit onder andere het uitlenen van objecten aan particulieren.
3. De afstotingsplannen voldoen niet aan de door de Code en de daarop gebaseerde uitwerking in de Leidraad Afstoting Museale Objecten (hierna: de LAMO) gestelde normen. Het ontzamelvoorstel van het Wereldmuseum is daarom volgens Luiten terecht door de Toetstingscommissie Ontzamelen Rotterdam (hierna: de Toetsingscommissie) afgekeurd.
4. Het verkopen van het bronzen Boeddha-beeld 'Amitabha' in 2013 dat pas twee jaar eerder, in 2011, was aangekocht, staat haaks op de regels rond collectiebeheer en afstoting, aldus het rapport-Luiten. Bovendien is de opbrengst in strijd met de LAMO besteed aan iets anders dan de collectie, namelijk een terras voor het restaurant.

Overige stukken

5. De Commissie heeft kennisgenomen van het 'Advies ontzamelvoorstel Wereldmuseum', opgesteld door de Toetsingscommissie en op 24 november 2014 aan het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Rotterdam aangeboden.
6. De Commissie heeft tevens kennis genomen van het rapport van de Rekenkamer Rotterdam (*werelden van verschil; onderzoek naar verzelfstandigingsafspraken Wereldmuseum*; april 2015) betreffende de naleving van de bij de verzelfstanding in 2005 gemaakte afspraken tussen het Wereldmuseum en de Gemeente Rotterdam.

Uitgangspunten

7. Voor de beantwoording van de in de adviesaanvraag gestelde vragen, formuleert de Commissie de volgende uitgangspunten.
8. Het Wereldmuseum is lid van de Museumvereniging en als zodanig gehouden aan de Code en de LAMO.
9. De Code bepaalt over de hier aan de orde zijnde punten onder andere het volgende:
 - Artikel 8.18
Mocht er sprake zijn van een ander belangenconflict tussen een individu en het museum dan prevaleren de belangen van het museum.
Ieder belangenconflict dient vermeden te worden. Speciale voorzorg is vereist indien de bruikleengever van een voorwerp of collectie tevens sponsor is van de tentoonstelling of deel uitmaakt van het bestuur, de raad van toezicht of het museale beroepsveld van dat museum. Er dient voor gewaakt te worden dat naar buiten toe zelfs niet de schijn ontstaat van onbetamelijke belangenverstrengeling.
 - Artikel 2.26
Museummedewerkers, het bestuur, hun familie en naaste verwanten en anderen, is niet toegestaan objecten uit museale collecties mee te nemen voor persoonlijk gebruik, ook niet tijdelijk.
 - Artikel 2.13 Afstoting uit museumcollecties
Het besluit tot afstoting van een object wordt alleen genomen na afweging van de volledige betekenis van het object, de aard ervan (al dan niet vervangbaar), juridische positie en mogelijk verlies van publiek vertrouwen dat hieruit zou kunnen voortvloeien.
 - Artikel 2.16 Opbrengsten uit afstoting
Museale collecties dienen een publiek belang en mogen niet worden ingezet voor het maken van winst. Geld of vergoeding ontvangen vanwege de afstoting van objecten uit een museale collectie wordt alleen gebruikt ten gunste van die collectie, in beginsel voor het verwerven van nieuwe objecten.

10. De LAMO bepaalt over opbrengsten uit afstoting:

Besteed opbrengsten uit de verkoop van objecten uitsluitend aan verbetering van de kwaliteit van de collectie (aankoop, actieve conservering of restauratie).

Overwegingen

Vooraf

11. Het is de Commissie bekend dat de directeur van het Wereldmuseum, de heer Stanley Bremer, per 24 april 2015 is teruggetreden als directeur. De voorzitter van de Raad van Toezicht van het Wereldmuseum, de heer Harry Kramer, heeft de Commissie meegedeeld dat Bremer geen bestuurstaken meer zal verrichten, maar nog wel als adviseur/gastconservator aan het Wereldmuseum blijft verbonden. Ofschoon de door Luiten geconstateerde overtredingen van de Code zijn te herleiden tot het beleid van het Wereldmuseum zoals dat onder het directeurschap van Bremer heeft vorm gekregen, blijft het voor de Commissie van belang in deze zaak te adviseren. Ten eerste omdat de strekking van de door de Commissie geformuleerde adviezen algemeen is. Het moet ook voor de andere leden van de Museumvereniging duidelijk zijn wat op grond van de Code wel en wat niet is toegestaan. Ten tweede blijft Bremer als adviseur/gastconservator aan het Wereldmuseum verbonden en als zodanig gebonden aan de regels zoals vastgelegd in de Code. De Code geldt namelijk niet alleen voor de directie van een museum, maar ook voor al haar medewerkers, inclusief vrijwilligers; zie onder andere artikel 1.18 van de Code.

Schijn van belangenverstrengeling; Bruiklenen aan particulieren, onder wie verzamelaars, sponsoren en leden van de directie

12. Een museum heeft voor alles de taak goed te zorgen voor de collectie. Enerzijds betekent dat dat de collectie goed moet worden geconserveerd. Anderzijds betekent dat dat de collectie zoveel mogelijk aan het publiek moet worden getoond. Het tonen van onderdelen van de collectie aan het publiek kan geschieden door middel van bruiklenen. Het is gebruikelijk dat musea onderling objecten aan elkaar uitlenen, zonder daar een vergoeding voor te vragen anders dan een vergoeding voor gemaakte onkosten. Dit intermuseale bruikleenverkeer is een onomstreden gebruik in de museumwereld. Zolang de uit te lenen objecten zonder risico op schade kunnen worden uitgeleend, bestaat daar uit ethisch oogpunt geen bezwaar tegen. Dat ligt anders indien delen van de collectie worden uitgeleend aan particulieren, onder wie verzamelaars, sponsoren of leden van de directie van het museum. Indien objecten aan sponsoren worden uitgeleend, lijkt het om een tegenprestatie te gaan en wordt de schijn van belangenverstrengeling gewekt. Het uitlenen van objecten aan leden van de directie is in strijd met artikel 2.26 van de Code. De Commissie heeft geen principiële bezwaren tegen het verhuren van objecten, maar dan moet het niet gaan om een tegenprestatie ten behoeve van een sponsor zonder voldoende duidelijke omschrijving van de wederzijdse verplichtingen of het om representatieve redenen aan leden van de directie uitlenen van objecten. Zoals in het rapport-Luiten onder verwijzing naar artikel 8.18 van de Code terecht wordt opmerkt is de geest van de Code het tegengaan van de schijn van belangenverstrengeling. Geconstateerd kan worden dat het Wereldmuseum wat betreft het uitlenen van objecten

aan verzamelaars, sponsors en leden van de directie de schijn van belangenverstrengeling heeft opgeroepen en aldus in strijd met (de geest van) de Code heeft gehandeld.

Afstotingsplannen

13. Het Wereldmuseum heeft als niet onbelangrijk deel van haar beleid gekozen voor een grootschalige afstoting. Deze afstoting moet (mede) gezien worden tegen de achtergrond van de door het museum gemaakte keuze voor het behouden en uitbreiden van de Azië-collectie. Het gaat om het afstoten van bijna 90% van de collectie, waaronder de Afrika-collectie, hetgeen betekent dat bijna 108.000 van de 120.000 objecten waar de totale collectie uit bestaat zouden worden afgestoten.
14. Een afstotingsoperatie van een dergelijke omvang is uniek in Nederland en dient, net als afstotingsoperaties van geringere omvang, met de grootst mogelijke zorgvuldigheid te worden verricht. Het spreekt voor zich dat daarbij de bepalingen van de Code en de LAMO in acht worden genomen. Hierbij gaat het in het bijzonder om de regel dat afstoting alleen is toegestaan indien het voornemen daartoe is opgenomen in het geldende collectieplan, dat voor zover het geen bulkafstoting betreft, elk object zorgvuldig moet zijn beschreven, de af te stoten objecten in beginsel eerst aan andere musea behoren te worden aangeboden en de opbrengst conform de Code (art. 2.16) en de LAMO aangewend moet worden voor het verwerven van nieuwe objecten, c.q. de verbetering van de kwaliteit van de collectie (aankoop, actieve conservering of restauratie).
15. Het Wereldmuseum heeft als eerste stap in het ingezette ontzameltraject in mei 2014 een ontzamelvoorstel gedaan. Dit betrof 23.000 objecten. Zoals uit het rapport –Luiten (p. 27 e.v.) blijkt - en ook niet door Kramer wordt betwist - heeft het Wereldmuseum op een aantal punten in strijd met de afstotingsregels van de Code en de LAMO gehandeld. Het museum heeft de afstoting niet verantwoord in het collectieplan, laat staan dat de afstoting het logische gevolg is van een collectieprofiel, zoals de LAMO voorschrijft. Niet gebleken is dat het Wereldmuseum van de af te stoten object een voldoende beschrijving heeft gemaakt. De af te stoten objecten zijn niet aan andere musea aangeboden en de opbrengst was niet, in ieder geval niet volledig, voor de collectie bestemd. Dit levert een viertal schendingen van de Code, respectievelijk de LAMO op. De Commissie onderschrijft dan ook het afwijzende oordeel van de Toetsingscommissie Ontzamelen Rotterdam van 24 november 2014.

Boeddha (de 'Amitabha')

16. Het derde punt met betrekking waartoe het rapport-Luiten een schending van de Code heeft geconstateerd is het verkopen van een Boeddha (de 'Amitabha'; hierna: de Boeddha) die nog maar twee jaar eerder was aangekocht. Dit betreft dus eveneens een afstoting, maar de verkoop van deze Boeddha valt niet onder het ontzamelvoorstel zoals dat hierboven is besproken. Het is een op zichzelf staande actie geweest, omdat de Boeddha achteraf niet "aan het beoogde kwaliteitsniveau voldeed", aldus het argument van het Wereldmuseum zoals weergegeven in het rapport-Luiten (p. 29).

17. De taak van een museum is, aldus de Code, het verwerven, behouden, onderzoeken, presenteren, documenteren en bekendheid geven aan de materiële en immateriële getuigenissen van de mens en zijn omgeving. Het kopen van objecten en deze korte tijd later weer verkopen staat haaks op deze taakomschrijving. De vooronderstelling bij iedere aankoop is dat deze uiterst zorgvuldig gebeurt, niet alleen als ook anderen dan het museum zelf bijdragen aan de financiering van de aankoop, maar ook als de aankoop uit de eigen middelen geschiedt. Daar hoort een diepgaand onderzoek naar de kwaliteit van het aan te kopen werk vanzelfsprekend bij. De argumentatie van het Wereldmuseum voor de afstoting van de Boeddha overtuigt dan ook niet.
18. Een vereiste voor het mogen afstoten van een object uit de collectie is dat de afstoting onderdeel uitmaakt van het geldende collectieplan. In het collectieplan dient een collectieprofiel te zijn beschreven. Objecten die niet (meer) passen in het profiel komen in aanmerking voor afstoting, aldus de LAMO. Afstoting dient het logische gevolg te zijn van het collectiebeleid. Daar was bij de verkoop van de Boeddha geen sprake van. Het collectieplan legt juist nadruk op de ambitie een *Pacific & Asian Art Museum* te worden.
19. Bovendien is de Boeddha in 2013 door het veilinghuis Christie's in Parijs geveild. De Boeddha is wel aan andere musea aangeboden, maar voor de marktwaarde. Volgens de Code moet een af te stoten object eerst aan een ander museum worden aangeboden (art. 2.15). Daar is aan voldaan. Maar de LAMO voegt daar aan toe: Bij voorkeur geen *verkoop* aan een ander museum. Daar is niet aan voldaan, althans het Wereldmuseum heeft onvoldoende beargumenteerd waarom deze Boeddha slechts tegen marktwaarde aan andere musea zou kunnen worden aangeboden.
20. Tot slot is de opbrengst van de verkoop van de Boeddha niet conform de Code (art. 2.16) en de LAMO aangewend voor het verwerven van nieuwe objecten, c.q. de verbetering van de kwaliteit van de collectie (aankoop, actieve conservering of restauratie). Uit de Nieuwsbrief 1, 2013, van het Wereldmuseum blijkt dat de opbrengst is geïnvesteerd in het terras op de kade langs de Maas. Ook dit levert een schending van de Code en de LAMO op.

Reactie Kramer

21. Kramer heeft in het gesprek dat de Commissie op 6 mei 2015 met hem heeft gehad, de door Luiten vastgestelde feiten niet betwist. Hij heeft toegelicht dat het Wereldmuseum op alle punten waarop het rapport-Luiten schendingen van de Code heeft geconstateerd het beleid inmiddels heeft gewijzigd. Elke schijn van belangenverstrengeling zal in de toekomst worden vermeden, in het bijzonder zullen geen objecten meer aan particulieren, onder wie verzamelaars, sponsors en leden van de directie, worden uitgeleend. Het ontzamelplan zal niet worden uitgevoerd. En wat er met de Boeddha is gebeurd, zal niet nog een keer gebeuren.
22. De Commissie heeft met instemming kennis genomen van de door Kramer gegeven toelichting en toezeggingen. Dit laat echter onverlet dat de Commissie, daartoe verzocht door de Museumvereniging, haar oordeel zal geven over hetgeen bij het Wereldmuseum is voorgevallen, ten einde ook voor de andere leden van de Museum Vereniging duidelijk te

maken wat de Code en de LAMO inhouden en hoe de in de Code en de LAMO opgenomen normen dienen te worden toegepast.

Rol Gemeente Rotterdam

23. De Commissie constateert, mede gezien het rapport van de Rekenkamer Rotterdam (*werelden van verschil; onderzoek naar verzelfstandigingsafspraken Wereldmuseum; april 2015*) betreffende de naleving van de bij de verzelfstandiging in 2005 gemaakte afspraken tussen het Wereldmuseum en de Gemeente Rotterdam, dat de Gemeente Rotterdam kan worden verweten dat zij te weinig toezicht heeft gehouden op de wijze waarop het Wereldmuseum opereerde. Dat laat de eigen verantwoordelijkheid van het museum wat betreft de naleving van de Code en de LAMO echter onverlet.

Herziening LAMO

24. Het is de Commissie bekend dat de Museumvereniging op het punt staat de huidige LAMO te vervangen door een herziene versie. Aangezien hetgeen bij het Wereldmuseum is voorgevallen, heeft plaatsgevonden onder de vigeur van de huidige LAMO (uit 2006), heeft de Commissie ook slechts aan de huidige LAMO getoetst.

Advies

25. Het is musea niet toegestaan objecten uit de collectie uit te lenen aan museummedewerkers, leden van de directie, hun familie en naaste verwanten (art. 2.26 van de Code).
26. De schijn van belangenverstrengeling dient te worden vermeden (art. 8.18 van de Code). Dit betekent dat speciale voorzorg is vereist indien de bruikleengever van een object tevens sponsor is van een tentoonstelling of deel uitmaakt van het bestuur, de raad van toezicht of het museale beroepsveld. Dit brengt met zich dat het uitlenen van objecten uit de collectie aan sponsoren alleen is toegestaan indien de wederzijdse verplichtingen voldoende duidelijk zijn omschreven.
27. Voor het afstoten van onderdelen van de collectie gelden strenge regels, vastgelegd in de Code en de LAMO. Het is van groot belang dat alle musea die de Code hebben onderschreven (en dat is het geval bij alle musea die lid zijn van de Museumvereniging en/of zijn aangesloten bij het Museumregister) zich aan deze regels houden. In het bijzonder geldt dat er alleen mag worden afgestoten indien dit voortvloeit uit het collectieprofiel zoals opgenomen in het collectieplan en dat de eventuele opbrengst van de afstoting ten goede komt aan de collectie, dat wil zeggen dat deze alleen mag worden aangewend voor het verwerven van nieuwe objecten, c.q. de verbetering van de kwaliteit van de collectie (aankoop, actieve conservering of restauratie).
28. Het afstoten van voorwerpen die relatief kort daarvoor zijn aangeschaft is in beginsel in strijd met de Code en de LAMO. Het is bovendien in strijd met de functie van een museum zoals gedefinieerd in de verklarende woordenlijst van de Code: een permanente instelling, niet gericht op het maken van winst, die verwerft, behoudt, onderzoekt, presenteert, documenteert en bekendheid geeft aan de materiële en immateriële getuigenissen van de

mens en zijn omgeving voor doeleinden van studie, educatie en genoeg. Een museum dat hier niet langer aan voldoet, houdt op een museum te zijn.

Aldus vastgesteld door de Commissie op 8 juli 2015.